

Aytən Məmmədova²⁴**ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN HƏYATİ VƏ SİYASİ FƏALİYYƏTİ**

Giriş. Hər bir xalqa, hər bir dövlətə öz ətrafında həmvətənlərini böyük qələbələrə, uğurlara ruhlandırmaqla yanaşı lider lazımdır. Hələdici tarixi mərhələlərdə vətənə, xüsusilə fərdlərə - ağıllı və güclü, onu bələdlərdən qorumağa, onu yeni nailiyyətlərə diriltməyə qadir olan şəxslər lazımdır. Hər birimiz vətənimizi, xalqımızı sevirik. Amma Heydər Əliyev vətəni, xalqını özünəməxsus şəkildə sevib. O bütün müdrikliyini, enerjisini, iradəsini, inamını, məhəbbətini doğma respublikasına qoyub, sanki ürəyində, düşüncəsində, ruhunda Azərbaycanla qovuşmuşdu. O, xalqın qədim tarixinə, orijinal mədəniyyətinə arxalanaraq, onun müqəddəratını təyin edərək, onu ucaltmağı bacarmışdı.

Böyük məqsədlər olmadan böyük işlər də olmaz. Ləyaqətli insan olmadan böyük lider də ola bilməz. O, Azərbaycan tarixində və bütün dünya siyasətində dərin iz qoyan bir lider kimi tanınır. Siyasi fəaliyyət təkcə xoşbəxt çağın deyil, eyni zamanda, dövrün vədlərinə görə böyük məsuliyyətdir. Xalqı və Vətəni qarşısında yüksək vəzifə və məqsədlə çalışmaq Heydər Əliyevin bütün həyatının leytmotivini təşkil etmişdir. Onun adı xalqımızın, tarixi inkişafın, mənəvi irsimizin sonsuzluğunun əsl simvoluna çevrilmişdir.

Heydər Əliyev haqqında geniş danışmaq olar, o, həqiqətən fenomenal şəxsiyyət olmaqla, böyük istedad - siyasi fikrə, tarixi təcrübəyə, strateji və mütəfəkkir müdrikliyinə malik idi. Əsl Vətənpərvər olan Heydər Əliyev Vətənə, xalqa məhəbbət, vətəndaşlıq ideyaları, humanizm, yüksək mənəviyyət, mədəniyyət nümunəsi idi. Onun bütün həyat fəaliyyəti yüksək Vətənpərvərlik konsepsiyasının təəcəssümü idi. O, insani və peşakar keyfiyyətlərinə görə qeyri-adi Şəxsiyyət və Vətəndaş, xalqın laviqli nümayəndəsi, bir sözlə Böyük Azərbaycanlı idi.

Əsas hissə. Heydər Əliyev oğlu Əliyev 1923-cü il mayın 10-da Azərbaycanın Naxçıvan şəhərində dəmiryolu ailəsində dünyaya gəlmişdir. 1939-cu ildə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu bitirdikdən sonra Azərbaycan Sənaye İnstitutunun Memarlıq fakültəsində təhsil almışdır. Başlanan müharibə ona təhsilini başa çatdırmağa imkan verməmişdir.

Heydər Əliyev 1941-1944-cü illərdə Naxçıvan MSSR Xalq Daxili İşlər Komissarlığında və Naxçıvan MSSR Xalq Komissarları Sovetində müxtəlif məsul vəzifələrdə xidmət etmişdir. 1944-cü ilin mayında isə Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsi tərəfindən dövlət təhlükəsizliyi orqanlarına işə göndərilmişdir. O, Leningrad (indiki Sankt-Peterburq) və Moskva şəhərlərində xüsusi ali təhsil almış, 1957-ci ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsini bitirmişdir. Dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında iyirmi beş il (1944-1969) çalışmış Heydər Əliyev 1964-cü ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi sədrinin müavini, 1967-ci ildə isə sədri vəzifəsinə irəliləmişdir. H.Əliyev 1967-ci ildə SSRİ Nazirlər Soveti yanında Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsi tərəfindən general-mayor rütbəsi verilmişdir. Heydər Əliyev 1990-cı ilin 20 yanvarında sovet qoşunlarının Bakıda törətdiyi qanlı faciə ilə əlaqədar ertəsi gün (21 yanvar, 1990-cı il) Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyində bəyanatla çıxış edərək, Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayətin təşkilatçıları və icraçıları üzünə cavablandırılmasını tələb etmişdir. O, Dağlıq Qarabağda yaranmış kəskin münəcişəli vəziyyətlə bağlı SSRİ rəhbərliyinin ikitüzlü siyasətinə etiraz əlaməti olaraq, 1991-ci ilin iyulunda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının sıralarını tərk etmişdir. 1990-cı ilin iyulunda Azərbaycana qayıdan Heydər Əliyev ilk əvvəl Bakıda, sonra isə Naxçıvanda yaşamış, həmin ildə də Azərbaycan Ali Sovetinin deputat seçilmişdir. O, 1991-1993-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədr müavini olmuş, Ali Sovetin sessiyalarında fəal iştirak etmişdir. Heydər Əliyev 1992-ci ildə Yeni Azərbaycan Partiyasının Naxçıvan şəhərində keçirilmiş təsis qurultayında partiyanın sədri seçilmişdir.

Azərbaycan xalqı 1993-cü ilin may-iyununda Gəncə şəhərində Surət Hüseynovun başçılığı ilə prezident Əbülfəz Elçibəyə qarşı Gəncə qiyamı qaldırılması ilə ölkədə vətəndaş müharibəsi və müstəqilliyin itirilməsi təhlükəsi yaranıqda Heydər Əliyevin hakimiyyətə gətirilməsi ilə ayağa qalxdı, bu, əsl mənada, milli hərəkata çevrildi, Azərbaycanın o zamankı dövlət başçıları onu rəsmən Bakıya dəvət etməyə məcbur oldular. Heydər Əliyev iyunun 15-də Azərbaycan Ali Sovetinin sədri seçildi, iyunun 24-də isə Milli Məclisin qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirməyə başladı.

1993-cü il oktyabrın 3-də ümumxalq səsverməsi nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. Onun Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışı ilə ölkənin ictimai-siyasi, sosial, iqtisadi, elmi-mədəni həyatında, beynəlxalq əlaqələrində dönüş yarandı, elmi əsaslara, beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun müstəqil dövlət quruculuğu prosesi başlandı.

Azərbaycan dövlətçiliyinin mövcudluğuna böyük təhlükə olan 1994-cü il oktyabr və 1995-ci il mart dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısı alındı, dövlət müstəqilliyi qorunub saxlandı, silahlı yolla hakimiyyətə gəlmək cəhdlərinə son qoyuldu (1, s. 45).

1993-cü il oktyabrın 3-də ümumxalq səsverməsi nəticəsində Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Azərbaycanın zəngin neft və qaz resurslarından səmərəli şəkildə istifadə edərək çox güclü siyasi hakimiyyət qura bilmişdi və ölkədəki digər siyasi güclər onunla rəqabət apara bilmirdi.

Heydər Əliyev 1998-ci il oktyabrın 11-də xalqın yüksək siyasi fəallığı şəraitində keçirilən seçkilərdə səslerin 76,1 faizini toplayaraq yenidən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmişdir.

Görkəmli dövlət xadimi, dünyada tanınmış böyük siyasi xadim. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev oğlu Əliyev həyat və fəaliyyəti, keçdiyi çətin, mürəkkəb və sərfəli yol gənc nəslin yetişib formalaşmasına, mənəvi, əxlaqi cəhətdən tərbiyələnməsinə ən böyük ömərdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin fəaliyyətinin hər hansı bir hissəsinə nəzər salmış, çıxışlarını, görüşlərinin hər hansı birinə diqqət yetirmiş olsaq, orada yüksək vətənpərvərlik, insanpərvərlik, qaynıqçılıq, səmimiyyət, sadəlik və təvazökarlıq, nümunələrini görürük.

O, həqiqi millət atası idi. Heydər Əliyev özünün xarici səfərlərində, oradakı dövlət adamları və sadə insanlarla görüşlərində daim sülhsevərlik çağırışlarında olması insanların bir rahatlıq və sakitlik yaradır.

Heydər Əliyevin dilimizə, dinimizə, milli adət və ənənələrimizə, tarixi keçmişimizə, zivahlarımıza, elm və mədəniyyət adamlarımıza, görkəmli şəxsiyyətlərimizə göstərdiyi diqqət və qayğı, hörmət və ehtiram insanlarımızda milli özünüdərk, milli süür və milli ləyaqət formalaşdırır (1, s. 78).

Yetisən gənc nəsilimiz ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini özünə bir ömər götürməlidir. Bu vurulmaz, mürəbbir bir insandır, xalqını, millətini dərin məhəbbətlə sevən, vətəninə, elinə-obsasına sədiq bir vətəndaşdır, dərin ensiklopedik bilivə, nadir hafizəyə və fenomen vaddaşa malik bir alimdir, daim sülh, barış, bənzər olan siyasi xadimdən daimi öyrənməliyik. Çünki bu dahinin həyat və fəaliyyəti yetişən gənc nəslimizə bir ömərdir.

1993-cü ildə Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışı ilə ölkənin ictimai-siyasi, sosial, iqtisadi, elmi-mədəni həyatında, beynəlxalq münasibətlərdə dönüş, müstəqil dövlət quruculuğu elmi əsaslara, beynəlxalq norma və prinsiplərə uyğun olaraq yarandı (3).

Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi təxirəsalınmaz tədbirlər nəticəsində bir tərəfdən Milli Ordunun formalaşdırılması, Azərbaycanın milli mənafeyinin keşiyində durmağa qadir nizami Silahlı Qüvvələrin yaradılması, dövlətimizin və dövlətimizin başçısının müdafiəsi ilə bağlı mühüm addımlar atıldı. Torpaqlar, digər tərəfdən isə atəşkəsə nail olmaq üçün bütün diplomatik və siyasi vasitələr, bunun sayəsində ölkəmiz üçün həyatı əhəmiyyət kəsb edən bu rejim 1994-cü ilin mayında quruldu. 1994-cü ilin sentyabrında isə "Əsrin müqaviləsi" adlandırılan ilk neft sazişinin imzalanması beynəlxalq aləmdə ölkəmizə artan etimad və marağın artmasına əyani sübutdur. Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanmış neft strategiyası Azərbaycanın iqtisadi inkişaf konsepsiyasını təşkil edir.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən yüksək gərgin fəaliyyət nəticəsində Azərbaycan xalqının taleyi ilə bağlı pərdəarxası oyunlara, siyasi anarxiyaya və eksperimentə son qoyuldu, ölkədə cinayətkarlığa tamamilə son qoyuldu, bütün qeyri-qanuni silahlı birləşmələr məhv edildi ki, bu da ümumilikdə Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesinin uğurla həyata keçirilməsinə şərait yaratdı.

Heydər Əliyevin qatıyyəti sayəsində 1994-cü ilin oktyabrında və 1995-ci ilin martında Azərbaycan dövlətçiliyinin mövcudluğuna böyük təhlükə yaradan dövlət çevrilişi cəhdlərinin qarşısı alınmış, dövlət müstəqilliyi qorunub saxlanılmışdır. Məhz buna görə də ölkəmizə müstəqil dövlət təsisatlarının yaradılması və əsasını müstəqil Azərbaycanın qəbul etdiyi ilk Konstitusiyaya təşkil edən dövlət quruculuğu prosesi geniş vüsət almışdır. Sonrakı dövrdə Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi və demokratik prinsiplərin bərqərar olması, demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu prosesinin uğurla və intensiv şəkildə həyata keçirilməsi şəxsən Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışı ilə müstəqillik, azərbaycançılıq, dövlətçilik, ədalət, demokratiya, milli tərəqqi və dünyəvilik kimi ümumbəşəri dəyərlər olan yeni ideologiyanın əsası qoyuldu (8). Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi daxili siyasət hər bir Azərbaycan vətəndaşının azad yaşamaq hüququna, təmin edilməsinə, öz rifahının yüksəldilməsinə üçün imkanların yaradılmasına əhatə edirdi. Heydər Əliyevin fəaliyyətində iqtisadi islahatların aparılması, bazar iqtisadiyyatının qurulması, iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası, özəlləşdirmə proqramının həyata keçirilməsi və aqrar islahatlar ardıcıl prioritet istiqamətlər olmuşdur.

Heydər Əliyev demokratik və dünyəvi dövlət quruculuğu sahəsində davamlı siyasət həyata keçirməklə ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının əsas prinsiplərini bərqərar olması üçün möhkəm zəmin yaratdı.

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan dövlətinin xarici siyasəti, dünyanın aparıcı dövlətləri və beynəlxalq təşkilatları ilə əlaqələri milli maraqlara, uzaqgörən siyasi perspektivə əsaslanan kursla inkişaf etməyə başladı.

Heydər Əliyevin xarici siyasət məsələlərinə müstəsna əhəmiyyət verməsi, beynəlxalq miqyasda qəbul edilmiş uğurlu və qatıyyəti addımların həyata keçirilməsi, milli məqsədlər naminə ən mötəbər platformalardan məharətlə və məharətlə istifadə edilməsi indiki və müasir dövr baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edirdi. Azərbaycan dövlətçiliyinin gələcəyi.

Heydər Əliyevin fəal diplomatiyası sayəsində Azərbaycan dünyanın demokratik dövlətlərinin və aparıcı ictimai təşkilatlarının ölkəmizə, zorla cəlb olunduğu silahlı münaqişəyə münasibətində əsaslı dəyişikliklərə nail ola bildi (6).

Heydər Əliyevin xarici siyasətinin əsasını sülh, beynəlxalq hüquq normalarına hörmət, sərhədlərin bütövlüyü və toxunulmazlığı, dövlətlərin ərazi bütövlüyü və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsipləri təşkil edirdi. Və onun dünya praktikasının bütün nailiyyətlərini və sivil beynəlxalq normaları tam əks etdirən sülhsevər xarici siyasətinin əsasında isə, ilk növbədə, milli müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, dövlətlərin hüquqlarına hörmətlə yanaşma, bütün problemlərin həlli prinsipləri dayanırdı. Mübahisəli məsələləri sülh yolu ilə və danışıqlar yolu ilə həll etmək, qarşılıqlı faydalı iqtisadi, elmi və mədəni əməkdaşlıq qurmaq, dövlətlərə münasibətlərə mane olan hər hansı məhdudiyətləri aradan qaldırmaq idi.

²⁴ AMFA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. e-mail: aytan.mammadova.82@bk.ru

Heydər Əliyev 1992-ci ildən türkdilli dövlətlər arasında iqtisadi, siyasi, ədəbi-mədəni əlaqələrin genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi sahəsində intensiv fəaliyyət göstərmişdir. O, bütün türk dünyasının ən nüfuzlu şəxsiyyəti kimi şöhrət qazanmışdır (2, s. 39).

Heydər Əliyev Azərbaycanın təbii sərvətlərindən və əlverişli geostrategi mövqeyindən ölkənin milli maraqlarına uyğun istifadə edilməsinə yönəlmiş irimiqyaslı beynəlxalq iqtisadi müqavilələrin hazırlanması və həyata keçirilməsi sahəsində son dərəcə gərgin və səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Onun böyük siyasi iradəsi və müdrik uzaqgörənliyi siyasətdə mühüm beynəlxalq müqavilələr imzalandı və onların icrasına başlandı. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan böyük siyasi məna kəsb edən bir sıra global iqtisadi proqramların həyata keçirilməsində aparıcı rol oynadı. Geniş coğrafi məkanda regionun qüvvələrinin birləşməsində Heydər Əliyevin danılmaz xidmətləri.

Tarixin amansız və ağır sınaqları dövründə dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş və orada yaşamağa məcbur olmuş azərbaycanlıların birlik və həmrəyliyinə əldə edilməsində Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri var. O, dünya azərbaycanlılarının təşkilatlanması, yeganə Vətəni - müstəqil Azərbaycan ətrafında sıx birləşməsi naminə daim və əzmlə çalışmış, bu istiqamətdə son dərəcə dəyərlı qərarlar qəbul etmişdir.

Heydər Əliyevin siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni həyatın bütün sahələrində həyata keçirdiyi planlar artıq Azərbaycanın realığına çevrilib. Onun həm fəaliyyəti, həm də şəxsiyyəti Azərbaycan tarixinin ayrılmaz bir hissəsini təşkil edir. Hər bir azərbaycanlının taleyində Heydər Əliyev düşüncəsinin bir parçası var.

Nəticə. Heydər Əliyev bizim parlaq müasirimizdir. Bu fakt özlüyündə hər bir azərbaycanlı üçün qürur mənbəyidir. Eyni zamanda, Heydər Əliyev taleyin xalqımıza bəxş etdiyi böyük tarixi şəxsiyyətdir. Məhz Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradıcısı kimi milli dövlətçiliyimizin ideoloji əsasını yaradıb.

Bütün şüurlu həyatını öz xalqına həsr etmiş, Azərbaycan xalqının tarixində dərin iz qoymuş bir siyasi və dövlət xadimi kimi Heydər Əliyevin zəngin fəaliyyəti əsl dövlət idarəçiliyi məktəbinə çevrilmişdir. Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevin zəngin siyasi irsindən ölkəmizin inkişafı, xalqımızın rifahı naminə istifadə edəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Nəbiyev B. Heydər Əliyev haqqında etüdlər. Bakı, 2007, 136 s.
2. Vəliyev İ., Muxtarov K. Heydər Əliyev və türk dünyası. Bakı, 2003, 89 s.
3. ezerbaijan.az
4. www.xan.org.az
5. inl.az/download/meqale/xalqgazeti/xalqgazeti_dekabr2009/99107.htm
6. azerbaijan-news.az/az/posts/detail/heyder-eliveyin_remelidir-1678743726
7. havdaralivencenter.wordpress.com/heyder-eliveyi/%C9%99rcumeyi-hal/
8. azertag.az/xeber/Heyder_Aliyevin_siyasi_ve_devlet

Açar sözlər: azərbaycançılıq, siyasi fəaliyyət, tarixi-şərəit, lider, beynəlxalq arena

Ключевые слова: азербайджанизм, политическая деятельность, исторические обстоятельства, лидер, международная арена

Key words: Azerbaijaniism, political activity, historical circumstances, leader, international arena

Жизнь и политическая деятельность общенационального лидера Гейдара Алиева

Резюме

Имя Гейдара Алиева, родившегося как солнце в судьбе народа и государства Азербайджана, золотыми буквами написано в нашей современной истории. Всю свою содержательную жизнь эта яркая личность посвятила родному народу, который любил его больше жизни. Каждое мгновение этой драгоценной жизни, каждый день – пример верного служения Родине и народу.

Общенациональный лидер Гейдар Алиев успешно и благополучно провёл свою страну через сложные процессы, сумел сохранить национальные ценности страны, моральное здоровье и уверенность народа.

Life and political activities of national leader Heydar Aliyev

Summary

The name of Heydar Aliyev, born like the sun in the fate of the people and state of Azerbaijan, is written in golden letters in our modern history. This bright personality dedicated his entire meaningful life to his native people, who loved him more than life itself. Every moment of this precious life, every day is an example of faithful service to the Motherland and people. National leader Heydar Aliyev successfully and safely led his country through difficult processes, managed to preserve the country's national values, moral health and confidence of the people.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova